

მურმან გორგოშაძე*, ლევან ჯაყელი**

სახელმწიფო ენის შესახებ კანონის შედარებითი ანალიზი სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში

I. შესავალი

2004 წელიდან სამხრეთ კავკასიის სამივე სახელმწიფო – აზერბაიჯანი, საქართველო და სომხეთი ჩართულია „ევროპულ სამეზობლო პოლიტიკაში“¹, როგორც აღნიშნული დოკუმენტი, ასევე ევროკავშირთან პარტნიორობისა და თანამშრომლობის სხვა დოკუმენტები მიუთითებენ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების მიერ ზოგადი ევროპული ღირებულებების გაზიარებაზე, მოქმედი და მომავალი კანონმდებლობის, მათ შორის, ენის შესახებ კანონმდებლობის, ევროპული სამართლის სისტემასთან ჰარმონიზაციაზე, მიუხედავად იმისა, რომ ჰარმონიზაცია უზრუნველყოფს ორი ან მეტი საგნიდან ჩამოყალიბებულ მთლიანობას, იგი არ არის ინდივიდუალობიდან საერთოში გადასვლის მცდელობა². ამ თვალსაზრისით აქტუალურია სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში სახელმწიფო ენის განვითარების, ენობრივი სუვერენიტეტის, ადამიანის ენობრივი უფლებების, ენობრივ უმრავლესობასა და უმცირესობას შორის ურთიერთობების საკითხების შედარებითი ანალიზი. აღნიშნული ანალიზი აქტუალურია ენობრივ პოლიტიკაში გამოცდილების ურთიერთგაზიარების თვალსაზრისითაც.

* ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, murman.gorgoshadze@bsu.edu.ge ORCID: 0000-0001-7794-3179.

** ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, l.jakeli@bsu.edu.ge ORCID: 0000-0003-0133-0733

¹ European Neighbourhood Policy, <[https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20\(EN-P,their%20mutual%20benefit%20and%20interest](https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20(EN-P,their%20mutual%20benefit%20and%20interest)> [10.07.2023].

² სამხარაძე ი., სამართლებრივ სისტემათა ჰარმონიზაცია: ევროკავშირი და საქართველო, „სამართლის ჟურნალი“, N1, 2015, 315.

II. სახელმწიფო ენის შესახებ კანონის სახელწოდება, სტატუსი და მიღების თარიღი

აზერბაიჯანში კანონს ჰქვია „აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში სახელმწიფო ენის შესახებ“, საქართველოში კანონის სათაურია „საქართველოს ორგანული კანონი „სახელმწიფო ენის შესახებ“, ხოლო სომხეთში „სომხეთის რესპუბლიკის კანონი „ენის შესახებ“. აზერბაიჯანული და ქართული კანონმდებლები სათაურშივე მიუთითებენ, რომ ლაპარაკი იქნება სახელმწიფო ენაზე, ხოლო სომხეთში არჩიეს, რომ სათაურში არ გაეტანათ ტერმინი „სახელმწიფო ენა“.

საქართველოში სახელმწიფო ენის შესახებ სამართლებრივი ურთიერთობები მონესრიგებულია ორგანული კანონით, ხოლო აზერბაიჯანსა და სომხეთში – კანონით. აზერბაიჯანის რესპუბლიკის თავდაპირველი კანონი „აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში სახელმწიფო ენის შესახებ“ 1992 წლის 22 დეკემბერს მიიღეს. 2002 წლის 30 სექტემბერს კი მიღებული იქნა აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ახალი კანონი „აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში სახელმწიფო ენის შესახებ“, რამაც ძალადაკარგულად გამოაცხადა 1992 წლის 22 დეკემბრის შესაბამისი კანონი. საქართველოს ორგანული კანონი „სახელმწიფო ენის შესახებ“ მიღებულია 2015 წლის 22 ივლისს, ხოლო სომხეთის რესპუბლიკის კანონი „ენის შესახებ“ მიღებულია 1993 წლის 17 აპრილს.

III. სახელმწიფო ენის შესახებ კანონების სტრუქტურა

სომხეთის კანონი „ენის შესახებ“ შედგება ყველაზე ცოტა – 5 მუხლისაგან, ხოლო ყველაზე ახალგაზრდა საქართველოს ორგანული კანონი „სახელმწიფო ენის შესახებ“, ყველაზე ბევრი – 41 მუხლისაგან. რაც შეეხება „აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში სახელმწიფო ენის შესახებ“ აზერბაიჯანის კანონს, იგი 20 მუხლს მოიცავს.

სომხეთის კანონი „ენის შესახებ“, სტრუქტურული თვალსაზრისით, მარტივი სტრუქტურითაა წარმოდგენილი, იგი მხოლოდ მუხლებისაგან შედგება, მაშინ, როცა აზერბაიჯანული ანალოგი 3 განყოფილებას, ხოლო საქართველოს კანონი კი 12 თავს მოიცავს. აღსანიშნავია ისიც, რომ მხოლოდ საქართველოს ორგანულ კანონშია მოცემული კანონის რეგულირების სფერო (მ.1.)³, ხოლო თუ რა ნორმატიული აქტებისგან შედგება სახელმწიფო ენის შესახებ კანონ-

³ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის პირველი მუხლი.

მდებლობა მითითებულია მხოლოდ აზერბაიჯანისა⁴ და საქართველოს ორგანულ კანონში⁵.

სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკების სამივე კანონს აქვს პრეამბულა. აზერბაიჯანისა და საქართველოს კანონების პრეამბულები მიუთითებენ, რომ მათთვის სახელმწიფო ენა ეროვნულ-კულტურული თვითგამოხატვის საშუალება, უმნიშვნელოვანესი ნიშანი (აზერბაიჯანი) და აუცილებელი პირობაა (საქართველო) დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობისათვის და სახელმწიფოები მონოდეტულნი არიან იზრუნონ მის განვითარებასა და დაცვაზე. სომხეთის კანონის პრეამბულა უფრო ზოგადი ხასიათისაა და მასში მითითებულია მხოლოდ, რომ კანონი განსაზღვრავს სომხეთში ენის სფეროს პოლიტიკას, ენის სტატუსს და ენობრივ ურთიერთობებს. საქართველოს კანონის პრეამბულაში, განსხვავებით აზერბაიჯანისა და სომხეთისაგან, აღნიშნულია აგრეთვე ქვეყანაში მოქმედი სხვა ენებისა და კულტურების თანაარსებობის, მათი ჰარმონიული განვითარებისა და დაცვის შესახებ.

IV. სახელმწიფო ენის

საკონსტიტუციოსამართლებრივი სტატუსი

სამივე ქვეყნის კონსტიტუცია ადგენს სახელმწიფო ენის საკონსტიტუციოსამართლებრივ სტატუსს.⁶ ენის შესახებ კანონებშიც აღნიშნულია სახელმწიფო ენის კონსტიტუციური სტატუსის თაობაზე.⁷ სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკებში ერთადერთია საქართველო, სადაც სახელმწიფო ენის სტატუსი მინიჭებული აქვს ორ ენას – ქართულს და აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, აგრეთვე, აფხაზურს.⁸ სახელმწიფო ენას, მოცემულ სახელმწიფოში გამოყენებულ სხვა ენებთან შედარებით, მინიჭებული აქვს მაღალი იურიდიული სტატუსი: რიგ სახელმწიფოებში, მათ შორის საქართველოში, გამოცხადებულია სახელმწიფოს

⁴ Law of the Republic of Azerbaijan on State Language in the Republic of Azerbaijan, 2002, Art. 2.

⁵ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-2 მუხლი.

⁶ იხ., საქართველოს კონსტიტუციის მე-2 მუხლი; Constitution of the Republic of Azerbaijan, 1995, Art. 21(1); Constitution of the Republic of Armenia, 1995, Art. 20.

⁷ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის პირველი მუხლის პირველი პუნქტი; Law of the Republic of Azerbaijan on State Language in the Republic of Azerbaijan, 2002, Art. 1(1); Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 1, sentence 1.

⁸ საქართველოს კონსტიტუციის მე-2 მუხლი.

სიმბოლოდ⁹; კანონმდებლობით განსაზღვრულ შემთხვევებში მისი გამოყენება აუცილებელია¹⁰; მისი მოქმედება გარანტირებულია სახელმწიფოს მთელ ტერიტორიაზე¹¹ და სხვა. სახელმწიფო ენის დაწესება განპირობებულია (მოტივირებულია) არაერთი ფაქტორით, მათ შორის: მმართველობის პროცესში ქვეყნის სატიტულო ერის ჩართვის აუცილებლობის და მათი სუვერენული უფლებების რეალიზაციის უზრუნველყოფის; სატიტულო ერის კულტურული ღირებულებების გადარჩენის (მოვლის, შენახვის, განვითარების); სხვადასხვა ეთნიკური ერთობების ინტეგრაციის და სხვ¹².

V. სახელმწიფო ენის ცოდნის ვალდებულება

აზერბაიჯანის კანონი „აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში სახელმწიფო ენის შესახებ“ სავალდებულოდ აცხადებს სახელმწიფო ენის, ანუ აზერბაიჯანული ენის, ცოდნას აზერბაიჯანის ყველა მოქალაქისათვის (მ.1. პ.1). „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტის მიხედვით, „საქართველოს ყველა მოქალაქე ვალდებულია, საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსისა და ამ კანონის შესაბამისად, სახელმწიფო და მუნიციპალიტეტის ორგანოებთან ურთიერთობა ჰქონდეს სახელმწიფო ენაზე, გარდა საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი გამონაკლისი შემთხვევებისა“. საქართველოს სახელმწიფო უზრუნველყოფს ეროვნული უმცირესობისათვის მიკუთვნებული პირის სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებთან ამ ეროვნული უმცირესობის ენაზე თარჯიმნის დახმარებით ურთიერთობას (მ.9. პ.3). საქართველოს კანონი მხოლოდ საჯარო მოხელეებს ავალდებულებს სახელმწიფო ენის ცოდნას (მ.6. პ.4), თანაც ამავე კანონის 33-ე მუხლის მიხედვით, სახელმწიფო ენის ცოდნა დასტურდება: ა) სახელმწიფოენოვანი ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულების ან უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების დამთავრების დამადასტურებელი დოკუმენტით; ბ) საქართველოს ტერიტორიაზე საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით შექმნილი

⁹ იქვე, მე-2 მუხლის მე-3 პუნქტი; კობახიძე ი., კონსტიტუციური სამართალი, თბილისი, 2019, 37.

¹⁰ იხ., „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის III-VII თავები.

¹¹ იხ., გოგიაშვილი გ., შედარებითი კონსტიტუციური სამართალი, თბილისი, 2019, 300.

¹² იხ., Воронцовский П.М., Конституционно-правовые Проблемы Статуса Государственных Языков Республик в Составе Российской Федерации, 2009, 8; Васильева Л.Н., Совершенствование Законодательства в Области Использования языков Народов России, Журнал Российского Права, N3, 2006, 53.

არასახელმწიფოენოვანი ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულების დამთავრების დამადასტურებელი დოკუმენტი; გ) სახელმწიფო ენის გამოცდის ჩაბარების მონაწილად.

„საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მიხედვით, დადგენილ ფარგლებში ქართული ენის ცოდნა ერთ-ერთ აუცილებელ პირობადაა გათვალისწინებული მხოლოდ ნატურალიზაციით საქართველოს მოქალაქეობის მიღებისას.¹³ როგორც ცნობილია, გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისის რეალობის გათვალისწინებით, „საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ“ ორგანულმა კანონმა საქართველოს მოქალაქეებად ჩათვალია საქართველოში მცხოვრები პირები მხოლოდ მათი ბინადრობის ცენზის მიხედვით¹⁴, რის გამოც ქართული ენის არმცოდნე ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლები საქართველოს მოქალაქეები გახდნენ, მათი შთამომავლები კი ქართული ენის დაუფლების გარეშეც ავტომატურად ხდებიან საქართველოს მოქალაქეები¹⁵.

„ენის შესახებ“ სომხეთის რესპუბლიკის კანონის მიხედვით, სომხური ენის აუცილებელი ცოდნა მოეთხოვება მომსახურების ცალკეულ სფეროებში მომუშავე სომხეთის რესპუბლიკის მოქალაქეებსა და თანამდებობის პირებს (მ.შ.). „სომხეთის რესპუბლიკის მოქალაქეობის შესახებ“ სომხეთის რესპუბლიკის კანონი ნატურალიზაციით მოქალაქეობის მიღებისას მოითხოვს სომხური ენის ცოდნას.¹⁶ „აზერბაიჯანის რესპუბლიკის მოქალაქეობის შესახებ“ აზერბაიჯანის კანონი, განსხვავებით საქართველოსა და სომხეთის შესაბამისი კანონებისაგან, ნატურალიზაციით მოქალაქეობის მიღებისას მოითხოვს სახელმწიფო ენის ფლობის შესახებ დამადასტურებელ დოკუმენტს.¹⁷ აღსანიშნავია, რომ სომხეთის კონსტიტუცია და კანონი „ენის შესახებ“ შეიცავს მოთხოვნას საზღვარგარეთ მცხოვრებ სომხებს შორის სომხური ენის დაცვისა და გავრცელებისთვის ხელშეწყობის შესახებ.¹⁸ აზერბაიჯანის კანონიც მიუთითებს აზერბაიჯანის საზღვრებს

¹³ იხ., „საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-12 მუხლის პირველი პუნქტის „დ“ ქვეპუნქტი.

¹⁴ იხ., იქვე, 30²-ე მუხლი.

¹⁵ ხეცურიანი ჯ., საქართველოს სახელმწიფო ენა, ჟურნ. „მართლმსაჯულება და კანონი“, N1, 2011, 20.

¹⁶ იხ., Law of the Republic of Armenia on Citizenship of the Republic of Armenia, 1995, Art. 13(1).

¹⁷ იხ., Law of the Republic of Azerbaijan on Citizenship of the Azerbaijan Republic, 1998, Art. 14.

¹⁸ Constitution of the Republic of Armenia, 1995, Art. 19(2); Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 1, Sentence 2.

გარეთ მცხოვრები აზერბაიჯანელების მიერ აზერბაიჯანული ენის თავისუფლად გამოყენებასა და ამ ენაზე განათლების მიღებაში დახმარების განევის შესახებ.¹⁹ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-8 მუხლით, სახელმწიფო განსაზღვრავს ქვეყნის საგარეო ენობრივი პოლიტიკის პრინციპებს და აღნიშნავს, რომ საერთაშორისო სამართლის ნორმებისა და საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებებისა და შეთანხმებების გათვალისწინებით, სახელმწიფო ხელს უწყობს: საქართველოს ფარგლების გარეთ სახელმწიფო ენის სწავლებასა და პოპულარიზაციას; ქართველოლოგიური და აფხაზოლოგიური კვლევების გაღრმავებას; სათანადო სამეცნიერო და სამეცნიერო-პოპულარული ლიტერატურის გავრცელებას, სამეცნიერო ფორუმებისა და საზოგადოებრივი ღონისძიებების ორგანიზებას.

VI. სახელმწიფო ენის გამოყენების სფეროები

სამივე სახელმწიფოს კანონები სახელმწიფო ენის შესახებ ზოგადად მიუთითებენ სახელმწიფო ენის გამოყენების ძირითად სფეროებს – პოლიტიკა, საზოგადოება, ეკონომიკა, მეცნიერება და კულტურა²⁰, სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო²¹, რესპუბლიკის ცხოვრების ყველა სფერო²². აზერბაიჯანისა და საქართველოს კანონები, განსხვავებით სომხეთის კანონისაგან, ადგენენ სახელმწიფო ენის სამართლებრივი რეგულაციის ძირითად დებულებებს (აზერბაიჯანი – ოფიციალური ცერემონიები (მ.4), განათლება (მ.5), ტელე-რადიომაუწყებლობა (მ.6), მომსახურება, რეკლამა, განცხადება (მ.7), საკუთარი სახელები (მ.8), ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა (მ.9), გეოგრაფიული ობიექტები (მ.10), სამართალდამცავი ორგანოები, შეიარაღებული ძალები, სანოტარო საქმიანობა, ადმინისტრაციული წარმოება, სასამართლო წარმოება, ადმინისტრაციული გადაცდომების წარმოება (მ.11), საერთაშორისო მიმონერა (მ.12), ენის ნორმები (მ.13), ანბანი (მ. 14), საგამომცემლო საქმე (მ.15), ერთიანი სახის ოფიციალური დოკუმენტები, მოქალაქის პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტი (მ.16), სახელმწიფო ხელისუფლების და

¹⁹ Law of the Republic of Azerbaijan on State Language in the Republic of Azerbaijan, 2002, Art. 3(6).

²⁰ იქვე, Art. 1(2).

²¹ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტი.

²² Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 1, Sentence 1.

ადგილობრივი თვითმმართველობის, იურიდიული პირების, მათი წარმომადგენლების და ფილიალების, დაწესებულებების დასახელებები (მ.17); საქართველო – განათლება (მ.7), სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ოფიციალური საქმისწარმოება (მ.11), სამართალშემოქმედება და საკანონმდებლო საქმიანობა (მ.12), სამართალწარმოება (მ.13), სამხედრო და სხვა გასამხედროებული ძალები (მ.14); ბეჭდის, შტამპის, შტემპელის, ბლანკის ტექსტი (მ.15), საგარეო ურთიერთობები (მ.16), არჩევნები (მ.16), რეფერენდუმი და პლემბისციტი (მ.18), კონკურსი და ატესტაცია (მ.19), ოფიციალური ღონისძიებები (მ.20), გეოგრაფიული ობიექტები (მ.21), სახელის, მამის სახელისა და გვარის დაწერილობა (მ.22), სახელმწიფო ორგანოს, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოს, დაწესებულების, ორგანიზაციის, სანარმოს სახელწოდება (მ.23), საჯარო ინფორმირება (მ.24), საცნობარო მასალა (მ.26), მაუწყებლობა (მ.27), რეკლამა (მ.28), მომხმარებელზე ინფორმაციის მიწოდება (მ.29), მეცნიერება (მ.30), ინფორმატიკა (მ.28), კულტურა (მ.32). სომხეთის კანონი „ენის შესახებ“ მხოლოდ განათლების სფეროში სახელმწიფო ენის სამართლებრივ რეგულაციებს განსაზღვრავს (მ.2).

VII. ენის სახეები სახელმწიფო ენის შესახებ კანონში

აზერბაიჯანის კანონი არ განმარტავს სახელმწიფო ენას. საქართველოს კანონის მიხედვით კი სახელმწიფო ენა არის ენა (ენები), რომელსაც (რომლებსაც) ეს სტატუსი საქართველოს კონსტიტუციით აქვს მინიჭებული და რომელიც (რომლებიც), ისტორიული ტრადიციის შესაბამისად, სახელმწიფო ხელისუფლების განხორციელების და საქართველოს მოქალაქეების, სხვა ფიზიკური და იურიდიული პირების ურთიერთობის ძირითადი საშუალებაა.²³ სომხეთის კანონის მიხედვით, სახელმწიფო ენა არის ენა, რომელიც აღიარებულია სომხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუციითა და კანონმდებლობით, რომელზეც სახელმწიფო ზრუნავს და მფარველობს და პრიორიტეტულია სომხეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე²⁴.

სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკების კანონები ენის შესახებ, სახელმწიფო ენის გარდა, განასხვავებენ სხვა ენებსაც, კერძოდ: აზერბაიჯანის კანონი უცხო ენას (მ.1. პ.6; მ.9; მ.10. პ.2; მ.16. პ.2.), სხვა ენებს (მ.5. პ.2; მ.7.პ.1; მ.7. პ.4; მ.11.

²³ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-3 მუხლის „ა“ ქვეპუნქტი.

²⁴ Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 1, Sentence 3.

პ.3; მ.11. პ.5-7;), შესაბამისი ტერიტორიის მოსახლეობის უმრავლესობის ენას (მ.11. პ.8.), მშობლიურ ენას (მ.11. პ.4.); საქართველოს კანონი – არასახელმწიფო ენას (მ.1. პ.1; მ.3. ქვეპუნქტი „ბ“; მ.6. პ. 2,6; მ.12. პ.1; მ.15; მ.20. პ.1; მ.23.1; მ.24; მ.25. პ.3-6; მ.30. პ.3; მ.32. ქვეპუნქტი „ბ“), ეროვნული უმცირესობის ენას (მ.3. ქვეპუნქტი „გ“; მ.7. პ.1; მ.11. პ.4; მ.12. პ.2; მ.20. პ.2; მ.23.1; მ.24; მ.25. პ.2.), სალიტერატურო ენას (მ.3. ქვეპუნქტები „დ“, „ე“; მ.22. პ.2; მ.36. პ.1-ლი; მ.40. პ.2. ქვეპუნქტი „ბ“), სხვა ენას (მ.32. ქვეპუნქტი „ა“); სომხეთის კანონი – ოფიციალურ ენას (მ.1-ლი, 1-ლი აბზაცი), ეროვნული უმცირესობის ენას (მ.1. მე-4 აბზაცი), მშობლიურ ენას (მ.2. მე-2 აბზაცი), თავის ენას (მ.4. მე-4 აბზაცი), სხვა ენებს (მ.4. მე-2 აბზაცი).

საქართველოს კანონი, აზერბაიჯანისა და სომხეთის შესაბამისი კანონები-საგან განსხვავებით, სახელმწიფო ენის გარდა, კანონში მოხსენიებული ენების განმარტებას იძლევა. იგი არასახელმწიფო ენას უწოდებს, სახელმწიფო ენის გარდა, ნებისმიერ ენას, რომლითაც საქართველოს მოქალაქეები და საქართველო-ში მცხოვრები სხვა პირები პირად ცხოვრებაში თუ საჯაროდ სარგებლობენ (მ.3. ქვეპუნქტი „ბ“); საქართველოს კანონის მიხედვით, ეროვნული უმცირესობის ენა არის არასახელმწიფო ენა, რომელსაც, ტრადიციულად, იყენებენ საქართველოს გარკვეულ ტერიტორიაზე კომპაქტურად მცხოვრები საქართველოს მოქალაქეები (მ.3. ქვეპუნქტი „გ“); სალიტერატურო ენა კი სახელმწიფო ენის მნიგნობრული, ნორმირებული სახეა, რომელიც ემსახურება ოფიციალურ-საქმიანი ურთიერთობების, განათლების, მეცნიერების, კულტურის, მასობრივი კომუნიკაციის ყველა სფეროს (მ.3. ქვეპუნქტი „დ“).

სომხეთის რესპუბლიკის კანონი განმარტავს მხოლოდ ოფიციალურ ენას – სომხური ენის გრამატიკას, სალექსიკონო მარაგსა და წარმოთქმებზე დაქვემდებარებული ენა, რომელიც საზოგადოების, კულტურისა და მეცნიერების სათანადო ფუნქციონირებას ემსახურება (მ.1-ლი, 1-ლი აბზაცი; მ.1.1-ლი, მე-4 აბზაცი).

VIII. განათლების ენა

განათლების სფეროს ენის სამართლებრივ რეგულაციებს ადგენს სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკების სამივე კანონი სახელმწიფო ენის შესახებ.²⁵ ყველა

²⁵ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-7 მუხლი; Law of the Republic of Azerbaijan on State Language in the Republic of Azerbaijan, 2002, Art. 5; Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 2.

მათგანი განათლების ენად მიიჩნევს სახელმწიფო ენას. აზერბაიჯანის კანონი მხოლოდ განათლების შესახებ ლაპარაკობს (მ.5. პ.1), მაშინ, როცა სომხეთის კანონი სწავლებასთან ერთად აღზრდაზეც მიუთითებს (მ.2 1-ლი აბზაცი), საქართველოს კანონი კი აღზრდა-განათლების სფეროებს აკონკრეტებს და აღნიშნავს, რომ სახელმწიფო უზრუნველყოფს ადრეული და სკოლამდელი აღზრდისა და განათლების, ზოგადი, პროფესიული და უმაღლესი განათლების სახელმწიფო ენაზე მიღებას (მ.7. პ.1). სამივე რესპუბლიკის კანონი, შესაბამისი ქვეყნის კანონმდებლობით დადგენილი წესით, უშვებს არასახელმწიფო ენაზეც (სხვა ენები, ეროვნული უმცირესობის ენები) განათლების მიღების შესაძლებლობას, არასახელმწიფოენოვან საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სახელმწიფო ენის სავალდებულო სწავლების მოთხოვნით.²⁶

„სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-7 მუხლის 1-ლი პუნქტით სახელმწიფო უზრუნველყოფს ზოგადი, პროფესიული და უმაღლესი განათლების სახელმწიფო ენაზე მიღებას. ამავე მუხლის მე-2 პუნქტი ეხება არაქართულენოვან ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებაში ქართული ენის (აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე არსებულ არააფხაზურენოვან ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებაში – აგრეთვე აფხაზური ენის), როგორც საგნის სავალდებულო სწავლებას, ხოლო მე-3 პუნქტი არასახელმწიფოენოვან უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებაში ქართული ენის სპეციალური, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე არსებული არააფხაზურენოვანი უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებაში – აგრეთვე აფხაზური ენის სპეციალური კურსის სავალდებულო სწავლებას.

აზერბაიჯანისა და სომხეთის კანონები ენის შესახებ მოითხოვენ საშუალო პროფესიულ-სპეციალურ და უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებებში სახელმწიფო ენაში მისაღები გამოცდების ჩაბარებას, ამას უფრო იმპერატიული ფორმით აკეთებს სომხეთის კანონი, რომელიც მისაღებ გამოცდებზე სომხური ენის ჩაბარებას ექსპლიციტურად აუცილებლად მიიჩნევს (მ.2. მე-3 აბზაცი), აზერბაიჯანის კანონი კი ნაკლები იმპერატიულობით, თუმცა მაინც სავალდებულოდ ადგენს აზერბაიჯანული ენის მისაღებ გამოცდებზე ჩაბარებას (მ.5.

²⁶ იხ., „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-7 მუხლის პირველი, მე-2 და მე-3 პუნქტი; Law of the Republic of Azerbaijan on State Language in the Republic of Azerbaijan, 2002, Art. 5(2); Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 2, Sentences 1-2.

პ.3). ამგვარ რეგულაციას „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონი არ იცნობს²⁷.

სომხეთის კანონმა ენის შესახებ, ყურადღება მიაქცია სმენადაქვეითებულთა მომზადების საკითხს სახელმწიფო ენაზე და აღნიშნულ კანონში 2014 წელს შეტანილი ცვლილებებით აღნიშნა, რომ სომხეთის რესპუბლიკაში სმენადაქვეითებულთა სწავლა და განათლება ხორციელდება ფესტების სომხურ ენაზე²⁸. ამგვარი მითითება არაა არც საქართველოს და არც აზერბაიჯანის „ენის შესახებ“ კანონში, თუმცა ზოგადად სპეციალური საგანმანათლებლო საჭიროების მქონე მოსწავლეთა ჩართვაზე ზოგადსაგანმანათლებლო პროცესში თანაბრობებთან ერთად (ინკლუზიური განათლება), მიუთითებს, როგორც საქართველოს²⁹, ასევე აზერბაიჯანის³⁰ კანონმდებლობა.

IX. სახელმწიფო ენის დაცვა-განვითარება

სახელმწიფო ენისათვის სამართლებრივი სტატუსის მინიჭება, უპირველესად, მისი გამოყენება-დაცვა-განვითარებისთვის ზრუნვას გულისხმობს. შესაბამისად, სამხრეთ კავკასიის სამივე რესპუბლიკის კანონმდებლობა ენის შესახებ ადგენს შესაბამის რეგულაციებს სახელმწიფო ენის გამოყენება-დაცვა-განვითარების გარანტიებისა და პოლიტიკის შესახებ. აზერბაიჯანის კანონი სახელმწიფოს ძირითად ამოცანებად სახელმწიფო ენის გამოყენების, დაცვისა და განვითარების სფეროში მიიჩნევს: აზერბაიჯანის რესპუბლიკის კონსტიტუციისა და სახელმწიფო ენის შესახებ კანონის შესაბამისად, სახელმწიფო ენასთან დაკავშირებულ სამართლებრივი რეგულაციების შექმნას (მ.3. პ.0.1.); სახელმწიფო ენის გამოყენებასა და დაცვასთან დაკავშირებული საკანონმდებლო რეგულაციების დაცვის უზრუნველყოფას (მ.3. პ.0.2.); სახელმწიფო ენის განვითარების პროგრამის მომზადებას და მისი უზრუნველყოფის დაფინანსებას სახელმწიფო ბიუჯეტიდან (მ.3. პ.0.3.); სახელმწიფო ენის სინმინდის დაცვას, შესაბამისი პირო-

²⁷ საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში ერთიან ეროვნულ გამოცდებზე ჩასაბარებელი საგნები განისაზღვრება ერთიანი ეროვნული გამოცდების ჩატარების დებულებით, რომელსაც ამტკიცებს განათლების მინისტრი შესაბამისი ბრძანებით, იხ., „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის 1-ლი პუნქტის „ი“ ქვეპუნქტი.

²⁸ Law of the Republic of Armenia on Amending the Law on Language, 2014, Art. 1.

²⁹ „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლი.

³⁰ იხ., Aliyev M., Democratization of Legislation Envisaging the Education Rights of Persons with Disabilities in Azerbaijan, South Caucasus Law Journal, N5, 2014, 269-275.

ბების შექმნასა და ღონისძიებების გატარებას ენათმეცნიერების თეორიისა და პრაქტიკის განვითარებისთვის (მ.3. პ.0.4.); სახელმწიფო ენის გამოყენებისთვის აუცილებელი მატერიალური ბაზის შექმნას (მ.3. პ.0.5.). საქართველოს ორგანული კანონის მიხედვით, სახელმწიფო ენის დაცვის, ფუნქციონირებისა და განვითარების უმთავრესი გარანტი სახელმწიფოა (მ.5. პ.1), რომელიც სახელმწიფო ენის შესახებ საკანონმდებლო აქტების საფუძველზე (მ.5. პ.2.), ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებთან ერთად სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში უზრუნველყოფს სახელმწიფო ენის ფუნქციონირებისა და მისი სინმინდის დაცვისათვის აუცილებელი ორგანიზაციული და მატერიალურ-ტექნიკური პირობების შექმნას (მ.5. პ.3.). სახელმწიფო ენის დაცვის სახელმწიფო კონტროლს თავიანთი უფლებამოსილების ფარგლებში ახორციელებენ: საქართველოს პარლამენტი; საქართველოს მთავრობა; ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები; სახელმწიფო ენის დეპარტამენტი (მ.35.).

აზერბაიჯანის კანონის მსგავსად, საქართველოს კანონიც, მიზანშეწონილად მიიჩნევს სახელმწიფო ენის ერთიანი პროგრამის განხორციელების სახელმწიფო უზრუნველყოფას (მ.5. პ.4.). სომხეთის კანონი ზოგადად მიუთითებს, რომ ენის სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკას ახორციელებს სომხეთის რესპუბლიკის მთავრობა, ადგილობრივი ხელისუფლებისა და მმართველობის ორგანოები, ასევე სომხეთის რესპუბლიკის კანონმდებლობის შესაბამისად შექმნილი, საამისოდ უფლებამოსილი სპეციალური სახელმწიფო ორგანო (მ.5. 1-ლი აბზაცი).

სამივე რესპუბლიკაში შექმნილია სახელმწიფო ენის დაცვისა და კონტროლს უფლებამოსილების მქონე სპეციალური სახელმწიფო ორგანო. საქართველოში ასეთი ორგანოა სახელმწიფო ენის დეპარტამენტი, რომელიც საქართველოს კანონმდებლობის ფარგლებში ახორციელებს სახელმწიფო ენის კონსტიტუციური სტატუსის დაცვასა და პოპულარიზაციას, ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დადგენასა და დამკვიდრებას (მ.36. პ.1.). აზერბაიჯანში ამგვარ ფუნქციებს ასრულებს 9 ნევრისაგან შემდგარი აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ტელევიზიისა და რადიომაუწყებლობის საბჭო³¹ და აზერბაიჯანის ჟურნალისტთა მიერ დაფუძნებული პრესის საბჭო³². სომხეთის რესპუბლიკის განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროში, ენის შესახებ სახელმწიფო ინსპექციის ბაზაზე, ჩამოყალიბდა საქვეუწყებო დაწესებულება „ენის კომი-

³¹ National TV and Radio Council of Azerbaijan, <https://www.azerbaijans.com/content_547_en.html> [11.05.2023].

³² Azerbaijan Media Council, <https://www.azerbaijans.com/content_1456_en.html> [11. 05. 2023].

ტეტი³³, რომელიც სომხეთის რესპუბლიკის ენობრივი პოლიტიკის სფეროში ასრულებს საზედამხედველო ფუნქციას და უზრუნველყოფს სომხეთის რესპუბლიკის კანონის „ენის შესახებ“ აღსრულებას.

2013 წელს აზერბაიჯანმა დაამტკიცა ენის სახელმწიფო პროგრამა, სახელწოდებით „ქვეყანაში გლობალიზაციის პირობებში ენათმეცნიერების განვითარებისა და დროის მოთხოვნების შესაბამისად აზერბაიჯანული ენის გამოყენების შესახებ“³⁴. საქართველოს მთავრობის 2021 წლის 30 დეკემბრის დადგენილებით დამტკიცდა 2021-2030 წლების სახელმწიფო ენის ერთიანი პროგრამა (სტრატეგია) და 2021-2022 წლების სამოქმედო გეგმა³⁵.

საქართველოს კანონი სახელმწიფო ენის სიცოცხლისუნარიანობის უმნიშვნელოვანეს პირობად მიიჩნევს ქართველურ ენებსა და კილოებს და აცხადებს სახელმწიფოებრივ ზრუნვას მათ შენარჩუნებასა და შესწავლაზე (მ.4. პ.3.).

X. ეროვნული უმცირესობების ენები

„ეროვნული უმცირესობის ენა“ – ამგვარ ცნებას აზერბაიჯანის კანონი არ იცნობს, როგორც აღინიშნა, კანონში მოხსენიებულია ამა თუ იმ ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის უმრავლესობის ენა, უცხო ენა, სხვა ენა, მშობლიური ენა. შეიძლება ითქვას, რომ კანონში ნახსენები ეს ენები გულისხმობს ეროვნული უმცირესობების ენას და ის უფლებები, რაც ამ ენებს აქვთ, ეროვნული უმცირესობების ენებსაც ეხება. ეს უფლებები კი შემდეგია: პირს, რომელიც ვერ ფლობს სახელმწიფო ენას სამართალდამცავ ორგანოებში, შეუძლია ისარგებლოს მთარგმნელის სამსახურით (მ.11. პ.1.); სანოტარო მოქმედებების განხორციელებისას პირი, რომელიც ვერ ფლობს სახელმწიფო ენას, ნოტარიუსს აქვს უფლება, შესაძლებლობის ფარგლებში, სანოტარო ტექსტი გააფორმოს სასურველ ენაზე ან უზრუნველყოს ტექსტის თარგმანი (მ.11. პ.3.); საკონსტიტუციო სამართალწარმოებაში მონაწილე სახელმწიფო ენის არმცოდნე პირი უზრუნველყოფილია საქ-

³³ Правительство Республики Армения, <<https://www.spyur.am/ru/companies/language-committee/70091>> [19.03.2023]

³⁴ Государственная Программа по Исползованию в Соответствии с Требованиями Времени Азербайджанского Языка в Условиях Глобализации и по Развитию Языкознания в Стране, Утверждено Распоряжением Президента Азербайджанской Республики от 9 Апреля 2013 Года.

³⁵ საქართველოს მთავრობის 2021 წლის 30 დეკემბრის N629 დადგენილება „2021-2030 წლების სახელმწიფო ენის ერთიანი პროგრამა (სტრატეგია) და 2021-2022 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების თაობაზე“.

მის მასალების მისთვის ნაცნობ ენაზე თარგმანითა და სასამართლოს სხდომაზე მშობლიურ ენაზე გამოსვლით (მ.11. პ.4.); სისხლის სამართლის (მ.11. პ.5.), სამოქალაქო და ეკონომიკური (მ.11. პ.6.), ადმინისტრაციულ გადაცდომათა (მ.11. პ.7.) სამართალწარმოება შესაბამისი საპროცესო კოდექსებით დადგენილ შემთხვევებში შესაძლებელია წარმართოს არასახელმწიფო ენაზე; ადმინისტრაციული აქტის მიღების, შესრულების, შეცვლის, გაუქმებისა და ადმინისტრაციული საჩივრის ადმინისტრაციული წარმოება, შესაბამისი ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ შესაძლებელია განხორციელდეს შესაბამისი ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის უმრავლესობის ენაზე (მ.11. პ.8.).

„სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონი მე-7, მე-9, მე-11, მე-12, მე-20, 23-ე, 24-ე და 25-ე მუხლებით არეგულირებს ეროვნული უმცირესობების ენობრივ ურთიერთობებს. საქართველოს სახელმწიფო შესაბამისი საგანმანათლებლო პოლიტიკით უზრუნველყოფს განათლების არასახელმწიფო და ეროვნული უმცირესობის ენებზე მიღების საკითხს (მ.7. პ.1.) ქართული ენის სპეციალური კურსის შეთავაზების დათქმით (მ.9. პ.3.). იმ მუნიციპალიტეტში, სადაც ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლები კომპაქტურად ცხოვრობენ, ეროვნული უმცირესობისათვის მიკუთვნებულ პირთათვის, სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებთან ურთიერთობისას, სახელმწიფო უზრუნველყოფს არა მხოლოდ ამ ეროვნული უმცირესობის ენაზე თარგმანის დახმარებით ურთიერთობას (მ.9. პ.3.), არამედ ამ მუნიციპალიტეტების სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები უფლებამოსილი არიან, საჭიროების შემთხვევაში, დაადგინონ ეროვნული უმცირესობისათვის მიკუთვნებული პირის მიერ ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოში ამ ეროვნული უმცირესობის ენაზე წარდგენილი განცხადების, საჩივრის, მასზე გაცემული პასუხის თარგმანის წესი. იმ დათქმით, რომ ოფიციალური ძალა მხოლოდ შესაბამისი ტექსტის დედანს ექნება (მ.11. პ.4.), ამასთანავე, იმ მუნიციპალიტეტში, სადაც ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლები კომპაქტურად ცხოვრობენ, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოს აქვს უფლება, საჭიროების შემთხვევაში, უზრუნველყოს მის მიერ მიღებული ნორმატიული აქტის შესაბამისი ეროვნული უმცირესობის ენაზე თარგმანა, იმ დათქმით, რომ ოფიციალური ძალა მხოლოდ შესაბამისი ტექსტის დედანს ექნება (მ.12. პ.2.). ეროვნული უმცირესობებით დასახლებულ მუნიციპალიტეტებში შესაძლებელია ადგილობრივი მნიშვნელობის ოფიციალური ღონისძიება (გარდა ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოს სხდომისა) მოცემული ეროვნული უმცირესობის ენაზე

ჩატარდეს (მ.20 პ.2.). ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლებით კომპაქტურად დასახლებულ მუნიციპალიტეტებში სახელმწიფო ორგანოს, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოს ოფიციალური სახელწოდება (მ.23. პ.1.) და საჯარო ინფორმირებისათვის განკუთვნილი განცხადების, შეტყობინების, სასაათაურო წარწერის, პლაკატის, აბრის, აფიშის, რეკლამის, სხვა ვიზუალური ინფორმაციის ტექსტი სახელმწიფო ენასთან ერთად შეიძლება წარმოდგენილი იქნეს ამ ეროვნული უმცირესობის ენაზეც (მ.24.).

„ენის შესახებ“ სომხეთის რესპუბლიკის კანონი მიუთითებს სომხეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ეროვნული უმცირესობების ენის გარანტირებულ გამოყენებას (მ.1. მე-3 აბზაცი). ამავე კანონით ეროვნული უმცირესობების თემებში ზოგადსაგვლდებულო სწავლება და აღზრდა შესაძლებელია სახელმწიფოს მფარველობისა და სახელმწიფოს პროგრამის შესაბამისად მშობლიურ ენაზე, სომხური ენის აუცილებელი სწავლების დათქმით (მ.2. მე-2 აბზაცი). ასევე ეროვნული უმცირესობის ორგანიზაციებს ეძლევა უფლება დოკუმენტები, ბლანკები, ბეჭდები სომხურ ენასთან ერთად, პარალელური თარგმნით აწარმოონ თავიანთ ენაზეც (მ.4. მე-4 აბზაცი).

XI. საჯარო ინფორმირების ენა

საქართველოს ორგანული კანონი (მ.24.) საჯარო ინფორმირების ენად მიიჩნევს საჯარო ინფორმირებისათვის განკუთვნილი განცხადების, შეტყობინების, სასაათაურო წარწერის, პლაკატის, აბრის, აფიშის, რეკლამის, სხვა ვიზუალური ინფორმაციის ტექსტის ენას და მოითხოვს მათ სახელმწიფო ენაზე შესრულებას (მ.25. პ.1.). ასეთივე მოთხოვნას აყენებს სომხეთისა (მ.4. მე-2 აბზაცი) და აზერბაიჯანის (მ.7. პ.1.) კანონები. სომხეთის კანონი, აზერბაიჯანისა და საქართველოს კანონებისაგან განსხვავებით, ამომწურავად ჩამოთვლის საჯარო ინფორმირების საშუალებებს და მათ მიაკუთვნებს გარე წარწერებს, ბლანკებს, იარლიყებს, მარკებს, ბეჭდებს, საერთაშორისო საფოსტო კონვერტებს (მ. 4. მე-2 აბზაცი).

ქართული კანონი საჭიროების შემთხვევაში (მ.24), სომხეთის კანონი აუცილებლობის შემთხვევაში (მ. 4. მე-2 აბზაცი, პ.ვ), ხოლო აზერბაიჯანის კანონი უცხოელების მომსახურებასთან დაკავშირებულ სფეროებში (მ.7. პ.1.), უშვებს საჯარო ინფორმირებისთვის განკუთვნილი ინფორმაციის არასახელმწიფო ენაზე (საქართველო – მ.24), სხვა ენებზე (აზერბაიჯანი – მ.7. პ.1; სომხეთი – მ. 4. მე-2 აბზაცი), მითითებას.

სამივე ქვეყნის კანონი არასახელმწიფო ენაზე საჯარო ინფორმირებისთვის არასახელმწიფო ენის გამოყენების შესაძლებლობის დაშვებასთან ერთად განსაზღვრავს მის განლაგებას სახელმწიფო ენასთან მიმართებით. სამივე კანონი მოითხოვს, რომ სახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტი მოთავსდეს არასახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტის ნინ (მარცხნივ), ანუ არასახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტი უნდა მოსდევდეს სახელმწიფო ენაზე შესრულებულ ტექსტს.³⁶ ქართული კანონი, განსხვავებით აზერბაიჯანისა და სომხეთის კანონისაგან, მიუთითებს სახელმწიფო და არასახელმწიფო ენებზე შესრულებული ტექსტების განლაგების არა მხოლოდ ჰორიზონტალურ, არამედ ვერტიკალურ განლაგების ნებსაც, „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 25-ე მუხლის მე-3-მე-5 პუნქტების მიხედვით სახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტი უნდა იყოს არასახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტის ზევით.

აზერბაიჯანისა და საქართველოს კანონები მიუთითებს სახელმწიფო და არასახელმწიფო ენებზე გაკეთებული წარწერების შრიფტის თანაფარდობაზეც. საქართველოს შემთხვევაში არასახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტის სახელმწიფო ენაზე შესრულებულ ტექსტთან ერთად გამოყენებისას არასახელმწიფო ენოვანი ტექსტის შრიფტი სახელმწიფო ენოვანი ტექსტის შრიფტზე დიდი არ უნდა იყოს (მ.25. პ.6.). „რეკლამის შესახებ“ საქართველოს კანონი, უცხო ენაზე შესრულებული სარეკლამო წარწერის ზომის გარდა, რაოდენობაზეც მიუთითებს და აღნიშნავს „უცხო ენაზე შესრულებული წარწერა ზომით (ყველა შემთხვევაში) და რაოდენობით (გარდა ტელეპროდუქციისა) არ უნდა აღემატებოდეს სახელმწიფო ენაზე შესრულებულ (ტრანსლიტერირებულ) ფორმას“³⁷. „აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში სახელმწიფო ენის შესახებ“ აზერბაიჯანის კანონი სახელმწიფო და არასახელმწიფო ენებზე დანერგილი ტექსტების მიერ დაჭერილ ფართობზე მიუთითებს და აღნიშნავს, რომ არასახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტის ფართობი არ უნდა აღემატებოდეს სახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტის ფართობს (მ.7. პ.1.). აზერბაიჯანის რესპუბლიკის კანონი „რეკლამის შესახებ“ მიუთითებს რა რეკლამის ფართზე, აღნიშნავს, რომ უცხოენოვანი სარეკლამო წარწერის განთავსების ფართი არ უნდა იყოს ნაკლები სახელმწიფო ენაზე შესრულებული სარეკლამო წარწერის ფართზე და არ უნდა აღემატებოდეს მთელი სარეკლამო ფართობის ერთ მესამედს³⁸. აღნიშნული საკითხები სომხეთის

³⁶ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 25-ე მუხლის მე-3-მე-5 პუნქტები; Law of the Republic of Azerbaijan on State Language in the Republic of Azerbaijan, 2002, Art. 7(1); Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 4, Sentence 2.

³⁷ იხ., „რეკლამის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტი.

³⁸ Law of the Republic of Azerbaijan on Advertising, 2015, Art. 4(7).

რესპუბლიკაში რეგულირდება „რეკლამის შესახებ“ სომხეთის რესპუბლიკის კანონით, რომლის მიხედვით, რეკლამის ენა სომხეთის რესპუბლიკაში ლიტერატურული სომხური ენაა.³⁹ აღნიშნული კანონით, სომხეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მხოლოდ უცხოენოვანი რეკლამა აკრძალულია, გამონაკლისია უცხო ენაზე რეგისტრირებული სასაქონლო ნიშნები და მარკები.⁴⁰ საქართველოს კანონმდებლობა სასაქონლო ნიშანთან დაკავშირებით განსხვავებულ რეგულაციებს აწესებს და სხვა ენაზე რეგისტრირებული სასაქონლო (მომსახურების) ნიშნის (ლოგოტიპის) მფლობელს ავალდებულებს მისი ტრანსლიტერაციის წესით ქართულ ენაზე გადმოცემას⁴¹.

რეკლამის შესახებ სომხური კანონმდებლობაც, ქართულისა და აზერბაიჯანულის მსგავსად, რეკლამის შემქმნელების შეხედულების შესაბამისად, უშვებს უცხოენოვან რეკლამასაც, რომლის მოცულობა არ უნდა იყოს სომხურ ენაზე გაკეთებული სარეკლამო ტექსტის მოცულობაზე დიდი (მ.5. მე-5 აბზაცი) და უნდა დაინეროს სომხურენოვანი ტექსტის შემდეგ (მ.5. მე-6 აბზაცი). სომხეთის რესპუბლიკის კანონის „რეკლამის შესახებ“ ძველი რედაქცია მოითხოვდა, რომ უცხო ენაზე გაკეთებული რეკლამის ასოები უფრო პატარა ყოფილიყო, ვიდრე სომხურ ენაზე გაკეთებული რეკლამის ასოები⁴², მოქმედი რედაქცია მსგავს მოთხოვნას არ ითვალისწინებს. „რეკლამის შესახებ“ სომხეთის კანონი მიუთითებს, რომ უცხოენოვანი სარეკლამო წარწერა არ უნდა შეიცავდეს სომხურენოვანი წარწერისაგან განსხვავებულ ინფორმაციას (მ.5. მე-5 აბზაცი) და მისი გამომსახველობითი (ფერები, განათება) გადაწყვეტა არ უნდა აღემატებოდეს სომხურენოვანს (მ.5. მე-7 აბზაცი). მსგავს დათქმას აკეთებს „რეკლამის შესახებ“ საქართველოს კანონიც, რომლის მიხედვითაც, ორენოვანი მანათობელი წარწერის გამოყენების შემთხვევაში აუცილებელია ობიექტზე გაკეთებული ყველა წარწერა (ქართულიც და უცხოურიც) იყოს ერთნაირად განათებული და კითხვადი (მ.4. პ. 4.).

გათვალისწინებით, რომ საქართველოში, ქართულთან ერთად, აფხაზური ენაც სახელმწიფო ენაა აფხაზეთში, საქართველოს ორგანული კანონი აღნიშნავს – ოფიციალური სახელწოდების ქართულ, აფხაზურ და არასახელმწიფო ენებზე გადმოცემისას ქართული ტექსტი თავსდება წინ (მარცხნივ ან ზევით), აფხაზური ტექსტი – ცენტრში, ხოლო არასახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტი – შემდეგ (მარჯვნივ ან ქვევით) (მ.25. პ.4.).

³⁹ Law of the Republic of Armenia on Advertising, 1994, Art. 5, Sentence 2.

⁴⁰ იქვე, Art. 5, Sentence 4.

⁴¹ „რეკლამის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის მე-2 პუნქტი.

⁴² Law on Advertising of Armenia, 1994, Art. 5, Sentence 3.

XII. პასუხისმგებლობა სახელმწიფო ენის შესახებ კანონის დარღვევისთვის

სამხრეთ კავკასიის სამივე ქვეყნის კანონმდებლობა ითვალისწინებს პასუხისმგებლობას სახელმწიფო ენასთან დაკავშირებული სამართლებრივი რეგულაციების დარღვევისთვის. არცერთი მათგანი კანონით არ განსაზღვრავს პასუხისმგებლობის კონკრეტულ სახეს და ფორმას ამა თუ იმ დარღვევისთვის და შემოიფარგლება მხოლოდ ზოგადი მითითებებით.⁴³ საქართველოს ორგანული კანონი, განსხვავებით, აზერბაიჯანისა და სომხეთის რესპუბლიკების კანონებისაგან, 39-ე მუხლით განსაზღვრავს სახელმწიფო ენის შესახებ საქართველოს კანონმდებლობის დარღვევისათვის პასუხისმგებელ პირებს: სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების, დაწესებულებისა და ორგანიზაციის ხელმძღვანელები, რომლებსაც, საქართველოს კანონმდებლობით, ეკისრებათ პერსონალური პასუხისმგებლობა მათდამი დაქვემდებარებულ სფეროში სახელმწიფო ენის შესახებ საქართველოს კანონმდებლობის დარღვევისათვის (მ.39. პ.1) და მომსახურების სფეროს დაწესებულებები და ორგანიზაციები, რომლებიც, საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად, ვალდებული არიან, აანაზღაურონ ამ სფეროს შესაბამისი თანამდებობის პირის ან რიგითი მუშაკის მიერ სახელმწიფოსათვის ან ფიზიკური პირისათვის სახელმწიფო ენის შესახებ კანონის დარღვევით მიყენებული ზიანი (მ.39. პ.2.).

აზერბაიჯანის რესპუბლიკის კანონი „რეკლამის შესახებ“ გარე რეკლამის კონტროლისთვის აღმასრულებელი ხელისუფლების შესაბამის ორგანოებს ავალდებულებს სპეციალური სტრუქტურის შექმნას (მ.34. პ.2.). აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი განსაზღვრავს სახელმწიფო ენისთვის ხელის შეშლასთან დაკავშირებულ პასუხისმგებლობას, რომლის მიხედვითაც, ადმინისტრაციულ გადაცდომად მიიჩნევა და ადმინისტრაციულ სასჯელს, ჯარიმის სახით, იმსახურებს სახელმწიფო ენის წინააღმდეგ მიმართული პროპაგანდა, აზერბაიჯანული ენის გამოყენებისა და განვითარებისთვის წინააღმდეგობის განწევა, აზერბაიჯანული ენის გამოყენებისთვის სფეროს შეზღუდვა, ასევე ლათინური ანბანის გამოყენებისთვის ხელის შეშლა. აღნიშნული გადაცდომისთვის ფიზიკური პირი დაჯარიმდება 20-დან 40

⁴³ იხ., „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 38-ე მუხლი; Law of the Republic of Azerbaijan on State Language in the Republic of Azerbaijan, 2002, Art. 19; Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 5, Sentence 3.

მანეთამდე, თანამდებობის პირი 50-დან 90 მანეთამდე, ხოლო იურიდიული პირი 150-დან 300 მანეთამდე.⁴⁴

საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი საქართველოს სახელმწიფო ენის შესახებ კანონის დარღვევასთან დაკავშირებულ ადმინისტრაციულ პასუხისმგებლობას არ იცნობს. კოდექსში ლაპარაკია რეკლამის შესახებ კანონის დარღვევასთან დაკავშირებულ პასუხისმგებლობაზე. რეკლამის ერთ-ერთი სახეა გარე რეკლამა, რომელიც საჯარო ინფორმირების ერთ-ერთი საშუალებაა, ამიტომ იგი „სახელმწიფო ენის შესახებ“ ორგანული კანონის 25-ე მუხლის შესაბამისად უნდა მომზადდეს და ამ მუხლის დარღვევაზე პასუხისმგებლობა განიხილება, როგორც არასათანადო რეკლამისთვის პასუხისმგებლობა, მაგრამ არა როგორც სახელმწიფო ენის შესახებ საქართველოს კანონმდებლობის დარღვევისთვის პასუხისმგებლობა, რასაც პირდაპირ მოითხოვს „სახელმწიფო ენის შესახებ“ ორგანული კანონის 38-ე მუხლი. არასათანადო რეკლამისთვის საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი ითვალისწინებს ფიზიკურ პირთა დაჯარიმებას განთავსებული (გავრცელებული) რეკლამის სრული ღირებულების ოთხმაგი ოდენობით, იურიდიული პირებისა და დაწესებულებებისათვის – განთავსებული (გავრცელებული) რეკლამის სრული ღირებულების შვიდმაგი ოდენობით.⁴⁵ 2018 წლის ივლისის საკანონმდებლო ცვლილებებით, ქალაქ თბილისის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე არასათანადო რეკლამის განთავსება (გავრცელება) იწვევს ჯარიმას 1000-დან 6000 ლარამდე.⁴⁶ რეკლამის დაკვეთის, წარმოებისა და გავრცელებისათვის და აბრის დაკვეთისა და განთავსებისათვის დადგენილი წესების დარღვევა ითვალისწინებს ჯარიმას 200 ლარიდან 5000 ლარამდე,⁴⁷ იგივე ქმედება ქალაქ თბილისის ტერიტორიაზე ისჯება 1000 ლარიდან 7000 ლარამდე ჯარიმით⁴⁸.

სომხეთის რესპუბლიკაში, როგორც აღინიშნა, საჯარო ინფორმირების სამართლებრივი რეგულაცია ძირითადად „რეკლამის შესახებ“ კანონის შესაბამისად წარმართება. ეს კანონი ადგენს ასევე რეკლამის შესახებ კანონმდებლობის დაცვისა და კონტროლის განმახორციელებელი ორგანოს – ტელევიზიისა და რადიოს ეროვნული კომისიის კომპეტენციას, რომლის მიხედვითაც, აღნიშნული ორგანო უფლებამოსილია არა მხოლოდ გააფრთხილოს იურიდიული თუ ფიზიკური

⁴⁴ იხ., The Code of the Azerbaijan Republic on Administrative Violations, 2000, Art. 315(1).

⁴⁵ იხ., საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის 159¹-ე მუხლი.

⁴⁶ იქვე, 158¹-ე მუხლი.

⁴⁷ იქვე, 159-ე მუხლი.

⁴⁸ იქვე, 158³-ე მუხლი.

პირი შემწნეული დარღვევის შესახებ, არამედ აკრძალოს კიდეც იგი, მოსთხოვოს კონტრეკლამირება, შეიტანოს სარჩელი სასამართლოში დარღვევის ფაქტის შესახებ, სისტემატური დარღვევის შემთხვევაში კი, შეიტანოს სარჩელი მისი ლიკვიდაციის წინადადებით,⁴⁹ სომხეთის რესპუბლიკის კანონის შესაბამისად დააჯარიმოს რეკლამის დამკვეთი, მწარმოებელი თუ გამავრცელებელი სარეკლამო კანონმდებლობის დარღვევის გამოსწორებისაგან თავის არიდებისა თუ არადროული შესრულებისთვის (მ.26. პ.1.). ჯარიმა შეიძლება იყოს მინიმალური ხელფასის ასმაგ ოდენობამდე (მ.26. პ.2.), გააკეთოს რეკლამის შესახებ კანონის ოფიციალური ახსნა-განმარტება (მ.25. 1-ლი აბზაცი, გ.). „რეკლამის შესახებ“ სომხეთის რესპუბლიკის კანონით, ქალაქ ერევანის მერი უფლებამოსილია მინიმალური ხელფასის ასმაგი ოდენობით დააჯარიმოს პირი, რომელიც თავს აარიდებს ან დროულად არ შეასრულებს მერის შეტყობინებას დადგენილი წესის დარღვევით განთავსებული გარე რეკლამის გასწორების შესახებ (მ.26.1.1.).

XIII. დასკვნა

ნაშრომში შედარებითი ანალიზის მეთოდის გამოყენებით ნაჩვენებია, რომ საქართველოში, განსხვავებით აზერბაიჯანისა და სომხეთისაგან, სახელმწიფო ენის შესახებ სამართლებრივი ურთიერთობები მოწესრიგებულია ორგანული კანონით. საქართველოს კანონის პრეამბულაში, განსხვავებით აზერბაიჯანისა და სომხეთისაგან, მითითებულია ქვეყანაში მოქმედი სხვა ენებისა და კულტურების თანაარსებობის, მათი ჰარმონიული განვითარებისა და დაცვის შესახებ. აზერბაიჯანის კანონი, განსხვავებით საქართველოსა და სომხეთის კანონებისაგან, არ განმარტავს სახელმწიფო ენას.

სამივე სახელმწიფოს კანონები სახელმწიფო ენის შესახებ ზოგადად მიუთითებენ სახელმწიფო ენის გამოყენების ძირითად სფეროებს. აზერბაიჯანული და ქართული კანონები, განსხვავებით სომხეთის კანონისაგან, კანონითვე ადგენს სახელმწიფო ენის სამართლებრივი რეგულაციის ძირითად დებულებებს. „ენის შესახებ“ სომხეთის რესპუბლიკის კანონი მხოლოდ განათლების სფეროში სახელმწიფო ენის სამართლებრივ რეგულაციებს განსაზღვრავს.

სამივე ქვეყნის კანონი ადგენს განათლების სფეროს ენის სამართლებრივ რეგულაციებს. სამივე ქვეყანა უშვებს შესაბამისი ქვეყნის კანონმდებლობით დადგენილი წესით არასახელმწიფო ენაზეც განათლების მიღების შესაძლებლო-

⁴⁹ იხ., Law of the Republic of Armenia on Advertising, 1994, Art. 25.

ბას, არასახელმწიფოენოვან საგანმანათლებლო დანესებულებებში სახელმწიფო ენის სავალდებულო სწავლების მოთხოვნით. სომხურმა კანონმა ყურადღება მი-აქცია სახელმწიფო ენაზე სმენადაქვეითებულთა მომზადების საკითხს.

სამხრეთ კავკასიის სამივე ქვეყნის კანონმდებლობა ადგენს შესაბამის რე-გულაციებს სახელმწიფო ენის გამოყენება-დაცვა-განვითარების გარანტიებისა და პოლიტიკის შესახებ. სამივე მათგანში შექმნილია სახელმწიფო ენის დაცვისა და კონტროლოს უფლებამოსილების მქონე სპეციალური სახელმწიფო ორგანო.

სამივე ქვეყნის კანონი არასახელმწიფო ენაზე საჯარო ინფორმირებისთვის არასახელმწიფო ენის გამოყენების შესაძლებლობის დაშვებასთან ერთად განსა-ზღვრავს სახელმწიფო ენასთან მისი მიმართების საკითხებს.

სამხრეთ კავკასიის სამივე ქვეყნის კანონმდებლობა ითვალისწინებს პასუ-ხისმგებლობას სახელმწიფო ენასთან დაკავშირებული სამართლებრივი რეგულა-ციების დარღვევებისთვის, თუმა არცერთი მათგანი სახელმწიფო ენის შესახებ კანონში არ განსაზღვრავს პასუხისმგებლობის კონკრეტულ სახეს და ფორმას ამა თუ იმ დარღვევებისთვის და მხოლოდ ზოგადი მითითებებით შემოიფარგლე-ბა. საქართველოს ორგანული კანონი, განსხვავებით აზერბაიჯანისა და სომხე-თის რესპუბლიკების კანონებისაგან, განსაზღვრავს სახელმწიფო ენის შესახებ საქართველოს კანონმდებლობის დარღვევისათვის პასუხისმგებელ სუბიექტებს.

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ხორციელდება აქტიური საკანონმდებლო საქმიანობა სახელმწიფო ენის, როგორც სახელმწიფოს ეფექტური ფუნქციონი-რების მნიშვნელოვანი ელემენტის, დაცვა-განვითარებისთვის.

Murman Gorgoshadze*, Levan Jackeli**

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LAWS ON THE STATE LANGUAGE IN THE COUNTRIES OF THE SOUTH CAUCASUS

Abstract

All three states of the South Caucasus – Azerbaijan, Georgia, and Armenia are involved in the “European neighborhood policy”, which indicates their sharing of general European values and harmonization of current and future legislation with the European legal system. From this point of view, their legislation on the state language is important since the state language is a means of impacting the realization of the principles of the communicative unity of the state, political consolidation, and territorial integrity of the country.

Therefore, a comparative analysis of the development of the state language in the countries of the South Caucasus, linguistic sovereignty, human linguistic rights, and relations between the linguistic majority and the minority is relevant. The mentioned analysis will contribute to the mutual sharing of experience in the language policy of the South Caucasus countries.

The paper compares the state language legislation of Azerbaijan, Georgia, and Armenia, the title and status of the law, the date and structure of the law, the preamble, the constitutional status of the state language, mandatory knowledge of the state language, areas of use of the state language, types of languages, the language of education, protection of the state language.

The paper shows that the determination of the status of the state language is one of the central and important issues in the legal regulation of language relations, as it concerns not only the normative basis of language use in the state but also the rights of speakers of this or that language (both individuals and ethnic groups).

Keywords: Constitutional Status, State Language, Language of Public Information, Protection of the State Language, State Language Regulations.

* Professor at Batumi Shota Rustaveli State University, murman.gorgoshadze@bsu.edu.ge ORCID: 0000-0001-7794-3179.

** Professor at Shota Rustaveli State University of Batumi, l.jakeli@bsu.edu.ge ORCID: 0000-0003-0133-0733.